

IHLET.

Irta: Angelo Gatti.

«Ötödik, teljesen átdolgozott kiadás» ez a szokatlan figyelmeztetés olvasható Gatti legnagyobb művének, az «*Ilia e Alberto*» című regényének címlapján, melyhez az immár klasszikussá vált regény hőseit jelképező összerborult két faág (az egyik, Iliáé, megtörve) igazán jól illik.

Az ember tüstént *Manzoni*-ra gondol, aki — mint ismeretes — ugyancsak alaposan átdolgozta regényét, élete főművét. *Gatti* egyébként — szinte tudatosan is talán — az olasz romanticizmus e nagy klasszikusát idézi, ő ma a «hagyomány regényének» legtudatosabb írója, aki, úgy látszik, csakugyan élete főművét akarta megalkotni e regényben. Foglalkozása vitte rá, nem térhetett ki előle; jó ideig csak katonai író volt, s mikor a huszas évek derekán felesége meghalt, akkor érezte meg, mire készült egész életén át: az ő Midas királyára, melyet a klasszikus mértéktartás lélektanával és visszafojtott szenvedélyével, egy Gárdonyi gyöngéd gondosságával és tömondataival írt meg és dolgozott át többször.

Minden más e haláلهlőtti és halálutáni szerelem regényének magyarázata és irodalmi mellékterméke.

A Sorbonne-on tartott előadása «*Gli Italianie il romanzo*» (1934) a mai olasz regény nagy szemléje; valójában önigazolás és eligazodás a háborúutáni olasz próza-irodalom nagy formakereső termésében; és ezenkívül a hagyományhoz való tartozás elméleti megfogalmazása.

A «*Le massime e i caratteri*» a moralista Gattiról tudósítanak; valójában leküzdhetetlen érzelmi indokokból felszökő nagyszabású regénytervének a gyakorlatban nem érvényesíthető intellektuális melléktermékei. Mert nemcsak az irodalmat, de az erkölcsi világrend kérdéseit is sorra kellett vennie, hogy egyensúlyát megtalálhassa.

Ami pedig a gyakorlatot illeti, egy egész kötetre való alakrajza, — a régibb, illőbb szóval — karcolata jelent meg «*Racconti di questi tempi*» címmel, mely valójában emberábrázoló erejének nyilvános próbája. S végül, amit legnehezebb volt elnyomni magában, a «tisza líra» is megtalálta a maga megfelelő formáját, legutóbbi kötetében, a «*Négy évszak énekei*»-ben.

Ha már most mindezt tudva e testes kötetnek olvasásába merül az ember, indokoltnak tartja nemcsak hazai, de külföldi sikerét is; úgy látszik, az egységes ízlésre gyártott jobb átlagirodalom túltermelésének korában is akadt kiadó ilyen műre, és mi több, az írói közvélemény figyelme

spontán módon terelődött ilyen tiszteletreméltó, nagy kísérlet felé. Az aránylag igen egyszerű mesének, mérhetetlen érzelmi hullámverésének és öntudatosított, klasszicizált kifejezésének ez a kísérlete méltán emelte őt a sokat emlegetett *Moravia* és *Borgese* regénye mellé. Mind a három nagy mű összefoglaló, nyilvános vallomás, de egyikben sem érvényesül annyira a mérséklet, a jónak-rossznak ez a tárgyilagos és csak a regény egészén érezhető erkölcsi levegője, mely jó időre megnyugtathatta az olasz klasszikus regényformáért aggódó kritikusokat.

Ábrázoló erejének bemutatására közöljük az alábbi kis történetét, mely világos stílusával, rövid, éles mondataival igen kifejezően jellemzi Gatti öntudatos írásmodorát.

f. f.

AKONZERVATÓRIUM nagyterme már egy órával a hangverseny kezdete előtt népes volt. Még félhomály volt; a zeneszerző növendékek és a lelkes zenebarát kispolgárok szélesebben rohantak megszokott helyükre. Örömük nem lett volna teljes, ha nem találják meg a maguk fészket. A muzsika a pihent testnek és a pihent léleknek az élvezete. A közönség szinte futott az udvaron keresztül, betódult mind az öt, szélesre tárt üvegajtón és roskadásig megtöltötte a három széksort. Meggyúltak a lámpák, a levegő fülledni kezdett, és a méh-zsongásszerű zaj lassanként mind keményebb zsbongássá nőtt. A terem végében az emelvény tátotta hatalmas száját; hidegen és üresen, egy magános zongora állt a közepén, elveszve, körülötte néhány szék és kottaállvány. E kitátott szájából hideg légáram csapott ki, szétterült a teremben és megköhöggtette a közönséget. A köhintések sűrűn pattantak szét a tömeg felett, egyhelyütt elhallgatva, másutt felbukkanva. Gyorsan megtelt az első sor is, melyet a notabilitásoknak tartottak fenn; a nép folyvást érkezett, de már elakadt az ajtóknál és visszahullámozott. Az előadás megkezdése előtt tíz perccel meg kellett szüntetni a jegyek eladását.

Kivételes est volt. Beethovennek szentelték, a huszadik és száz-harmadik opusszal; ezenkívül Rosario Menendez, híres spanyol szoprán énekesnő, először Itáliában, énekelte a három híres áriát: Carpani «In questa tomba oscura»-ját, Goethe «Mignon»-ját és a Fideliből az «O, tu la cui dolce possanzá»-t. Beethovent kevés spanyol énekl, de Menendezről csodákat regéltek.

Az elnök úr és az előadást rendező egylet igazgatója valamivel előbb érkeztek a színpad melletti fogadószobába, mint Menendez kisasszony, barátnőjével, aki kezében egy kis bőröndöt tartogatott. A nagy művésznő fiatal, kis termetű, de erőteljes, olajbarna; pillantását fájdalomnak és nyugtalanak lehetne mondani; keveset beszélt; olaszul nem is tudott, csak franciául egy keveset. A társnője magas szőke nő volt, érett mellekkel, nagyon szép, de ő sokat beszélt és igen határozottan. Jól belenézett a két ember arcába. Tetszett neki a tömeg,

látta, hogy az est sikerülni fog. — «Van egy kis külön szobájuk? Rosario megszokta, hogy egyedül legyen, míg sorra kerül.» — «Itt van a mienk, — mondta az elnök, tessék parancsolni.»

A szőke átadta barátnőjének a kis bőröndöt, gyengéden megcsókolta, elkísérte a szobácska küszöbéig és ujjával keresztet vont a homlokára. Lehetett hallani, amint a kulcs megfordul a zárban, Menendez bezárkózott. A másik megállt az elnök előtt, aki átadta neki egy borítékban a tiszteletdíjat. A nő buzgón megszámlálta a pénzt és elköszönt, jelezvén, hogy az előadás végén visszajön a barátnőjéért. Távozása előtt mégegyszer odament a zárt ajtóhoz és néhány szót sűgött be.

«*Si, querida*» — válaszolta Menendez.

A seprített közben megkezdődött és elbűvölte a tömeget. A fiatal Beethoven művét játszották, melyet Bécsben alkotott, tisztelettel és csodálattal övezetten és boldogan, amennyire csak egy zseniális ifjú boldog lehet; fogyhatatlan zengés, a dallamok szüntelen érzéki egymásbahullámzása, az édes hangok szeszélyes és könnyed kalandozása és visszatérése; ebben a tökéletes árvaságban, mely csupa szellemiség volt, benne bugyborékolta a tünékeny tavasz kábulata, a madarak hangja, a vizek suhogása a füvek között, hogy mindezt megmutassa a világnak. Lelkéből kidőltek e dolgok és mind vele zengett és ez az egyetlen zengés hét hangon szólt, külön és társasan. A hegedűk elmondták, a csellók magyarázták, a bőgő dörmögött hozzá és a klarinét lágyan igazgatta kissé fás hangját, a kürt ércesen szaggatta az előadást és a fagott lihegett, erőlködött és sántikálva mondotta: «Bak-ta-tok, bak-ta-tok u-tá-na-tok». És mindez együtt hangzott, harmonikusan. A terem egészen elcsöndesült.

Menendez kisasszony a kis szobában meg se mozdult, csak olykor kísérelt meg halkán egy-egy futamot.

— Mit csinál? — kérdezte az elnök az igazgatótól.

— Azt hiszem, jelenésre készül.

— Csakugyan olyan jó?

— Kitűnő. Beethoven dalait nem ismerik eléggé, mert nem elegendő, hogy egy énekesnek tüdeje, hangja legyen, kell mindehhez a művészet szikrája is. Beethoven megszenvedi és átlekesíti ami bennünk csúfság és nyomorúság és mindenkiben felszabadítja, ami benne isteni.

— Különös; egy spanyol.

— Menendez kisasszony a leghíresebb Brunhilda minden Brunhildák között. Azt mondják, kevésnek van ilyen hangja és hősi pathosa.

— Szépnek vagy csúnyának tartod?

— Nem szép, inkább csúnya. Mégis érdekes. De megbocsáss, kezdődik a presto, szólni kell neki.

Az igazgató szép, barna, lángoló szemű fiatalember volt, híres muzsikus. Az általa rendezett hangversenyeket országszerte legjobban kedvelték.

— Kisasszony — hívta őt udvariasan kopogtatva — kisasszony, ez a szám lassankint véget ér.

Senki sem válaszolt. Az igazgató az elnökre nézett és megint kopogtatott.

— No mi az? — felelt franciául egy mély és meleg hang; de mintha ingerült lett volna.

— Ez a szám lassan véget ér — ismételte az igazgató — jó volna, ha készülődnék.

Egy kis zörej hallatszott és az ajtó megnyílt.

Menendez feketés kékre festette szemöldökét és ez kísérteties fénnel ragyogott; a szája égő vörös volt, arca sápadtan lilásan tüzelt, mint az olajbarna bőrűké, amikor haragosak. Melltűjét kikapcsolta és keble kivillant, keményen és meztelenül. Vállát is csak két bársony szalag szelte át; így, emelt homlokkal, sokkal magasabbnak látszott, mint előbb. Valóban csúnya volt, széles síkokra tagolt arca férfiasan meredt, de egészen különös volt a kifejezése: zárt és változékony, hol fájdalmas, hol pedig hirtelenül torz.

— Itt vagyok — mondta. Elintézték a fellepti díjat?

— A barátnőjének adtuk — felelt az elnök.

— Mennyit?

— Háromezret.

Menendez megvetően húzta el száját, mintha azt mondaná: silány borraivaló.

— Van közönség?

— Alig férnek el. Nagy sikere lesz.

— Aggódtak, hogy nem jövök?

— Ó, kisasszony!

— Ha azt hiszik, hogy ez életem legnagyobb napja, nagyon tévednek. Nagyobb városokban és színházakban énekeltem már, mint ez a maguké.

— Nem kétlem — felelt az igazgató, aki már hozzászokott az énekesek efféle szeszélyeihez; de Menendez szemében egy szikrányi gonosz láng csillant meg.

— Nő vagyok, nincsenek barátaim; jobb, ha őszintén beszélünk. Miért nem vártak ma délelőtt az állomáson?

— Hiszen nem írta meg, mikor érkezik.

— Ne, ne, inkább talán nem vagyok elég híres maguknak. Először is, egy spanyol, aki Beethovent énekel! No de én magam török utat magamnak! Nem félek senkitől.

Az igazgató keményen ránézett, kissé nyugtalanul. Menendez, mintha megsebezték volna, felkapta fejét és kihívóan kérdezte:

— Mit néz rajtam? Magamtól is tudom, hogy csúnya vagyok.

— De kisasszony — szólt csodálkozva az igazgató —, mi jut eszébe?

— Ne tetesse magát. Csúnya vagyok, tudom. Ez a másik nagy

bűn, amit magammal cipelek. Az érintetlen tiszta lány! Gyerekkorom óta megszoktam, hogy az emberek hangomért és tehetségemért szíveljenek, s nem szépségemért. No és mit tehet velem, ha csúnya vagyok? És valamennyien, mikor úgy énekelek, mint senki más? Várjon csak, majd mindjárt meglátja. Fájdalmam az enyém, ezt senkinek el nem panaszlom; nem érdekel a tömeg.

— Kisasszony — szakította félbe az elnök —, nézzen tükörbe, s meglátja, hogy túlságosan lebecsüli magát.

Menendez termete valóban szoborszerű volt; de a fájdalom és az örökös lázadás alig-alig lehelték csúnya arcára a nagyság valami halvány árnyalatát.

— Hallgasson, nem bírom tovább! — kiáltott s makacsul a földre nézett, mintha hisztérikus roham rázta volna meg. Miért nem maradtam Granadában? Ott minden mennyivel szebb, mint bárhol a világon! Ó, essünk már túl ezen a komédián!

Nagy tapstól kísérve a hét muzsikus bejött, majd újra megjelent a színpadon, aztán megálltak a szobácskában. Az elnök és az igazgató nem tudták, mitévők legyenek; Menendezen volt a sor.

— Istenem, csak magához térjen — suttogta az elnök az igazgatónak; és feléje közeledett, hogy fölriassza és bátorítsa.

De Menendez, röpke keresztet vetve magára, előrelépett. Egészen megváltozott. Egyenesen és biztosan állt, mélyen lélegzett, arca felragyogott. Az igazgató jelére kisietett a szobából; tapsvihar fogadta. Pillanatnyi csönd, aztán énekelni kezdett.

Carpani néhány szavát soha olyan csöndes és lágy reménytelenséggel nem sóhajtották még el, ennyi mély megadással:

*«In questa tomba oscura
lasciami riposar . . .»*

A szeretetlen haldokló felismerte sorsát; mégegyszer megvonaglott a fájdalmában s már csak a békét áhította:

*«Lascia che l'ombre ignude
godansi pace almen . . .»*

Egyedül és győzedelmesen, Rosario a világ minden csalódásáért és minden halálos fáradtságáért dalolt. Úgy, ahogy Beethoven dalolt volna, ha torkában ezek a hangszálok feszülnek; szinte látni lehetett, ahogy a szavak leperegnek ajkán, csodálatos tisztán, minden szív-vezetését hanggá lehelte. Csönd volt a teremben, gyötrelmes, mély csönd. Szerelem? inkább fájdalom. Élet? inkább halál. Aztán, a legutolsó reménytelenségbe fuló sóhajon a vágy és a nosztalgia legtisztább dala emelkedett szárnyra. Szétnyíltak a bolthajtások, a terem falai, kék ég feszült a csöndes vizek fölé; a hegyekből citromlugasok és narancserdők közeledtek, s déligyümölcsök illata lebegett a levegő-

ben. Az örökkévalóság ideje és ami még nem volt; igaz és mégis képzelt ország. Ebben az országban és időben indult útjára Mignon és az ő halhatatlan éneke.

*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen,
In dunkeln Laub die Goldorangen glühen,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?*

*Kennst du es wohl? Dahin! Dahin
Möcht ich mit dir, o mein Geliebter ziehn!*

Ezen az elképzelt Itálián, melyet Beethoven Bellina Brentanora, mint a nap utolsó sugarára gondolva álmódott, ment és énekelt Mignon; és mindenki tudta, hogy nem a régi Mignon volt ő, mégis ráismertek, mert ez is szép volt, s tán még kedvesebb is.

*Kennst du ihn wohl? Dahin! Dahin
Geht unser Weg! o Vater, lass uns ziehn.*

Rosario Menendez kezén mindenki eljutott a boldogság országába. Hangjának terjedelme, biztonsága és tisztasága szinte hihetetlen volt. Ez a hang, mely valóságosan átszellemült, mindent újra teremtett, amit elmondott: a szerelmet, az apát, a földet, a napot, a boldogságot. A teremtés egy oly csodája történt itt meg, a megkínzott test eszményi kifejezésének egy oly csodája, hogy, mikor az ének véget ért, mindenki fölugrott helyéről, s úgy tapsolt és kiáltozott, mintha téboly szállta volna meg. Az igazgató odasúgta az elnököknek:

— Ez ugyanő, akivel az előbb beszéltünk itt?

Rosario visszavonult a kis szobába és ismét magára zárta az ajtót. Most a nyolc tagú zenekar kezdte meg lenyűgöző muzsikáját. A fuvóhangszerek most egy egészen más, friss és soha nem érzett gyönyörbe ringatták a közönséget. Úgy tünt föl, mintha a szabad ég alatt réten állának, melynek határai elmosódnak, zöld, lágy és ragyog a naptól; talán május volt és két pásztor tilinkózik, hallatszik a vadászok csörtetése, amint ügetnek és fújják a kürtöt. A klarinét kissé fás hangja az elsuhanó patakok moraját elevenítette meg. A bűvölet oly nagyszerű volt, hogy az embereknek kedvük lett volna nevetni, holott szemüket elborította a könny.

A minuettnél az igazgató, aki egyedül maradt a szobában, hogy szemmel tartsa a szereplőket, hallotta, amint megfordul a zárban a kulcs. — Rosario Menendez hívta őt.

Üres pezsgős üveg állt az asztalán, mellette ezüst pohár és a félig kinyílt kis bőrönd. Az énekesnő szemei ragyogtak; arca még sápadtlilább volt, mint előbb. Pezsgőszag terjengett körülötte. Egyedül volt, izgatottan; de izgatottsága most más volt, mint imént.

— Miért nincs velem néhány pillanatra? — kérdezte. Magának nem kell félnie, mint nekem, hogy nem tetszik senkinek.

Leültette a fiatalembert a kanapéra maga mellé.

— Az üveget nézi? Minden este, mikor énekelek, megiszom egy üveggel. Nem árt és szükségem van rá. Megszünteti tömegfélelmemet, s ami sokkal több, azzá varázsol, aki igazán vagyok. Jól énekeltem?

A fiatalemberhez huzódott és rátette egyik kezét a kezére.

— Csodálatosan.

— Jobban is tudnék énekelni, ha valami megszerettetné velem az életet. Vagy valaki. Ha volna valakim, akit néhány bizalmas szóval hagyhatnék magára, mielőtt színpadra lépek, aztán visszasietni hozzá, hogy megcsókoljam! A nagy teremtő elmék szenvedélyében részesülni, hogy mindenkivel közölhetném aztán, mert valaki, egy valaki, csak nekem kedves valaki bennem felverte. Maga nem tudja, micsoda, hogy vágyakozom a szerelemre! Nem tudja elképzelni, micsoda erővel, hűséggel és áldozatosan tudnék szeretni!

Szép teste megremegett, de arca, melyet a szenvedély mély árkai szabdaltak meg, még csúnyább lett.

— Milyen szép s fiatal maga — folytatta az énekesnő. Milyen szép szeme van s szép haja! Szeretném megsimogatni! Ó, a szépség! Ne higgyen ócsárló szavaimnak, miket előbb mondtam. Hangomat s vagyonomat adnám, csak egy kevés szépségért is! Szépnek lenni; hogy szeressenek, ne csak én szeressek! Nem tudja, nem tudhatja, nem, meg se mondhatom, el nem tudja képzelni, milyen egyszerű, ragaszkodó, gyengéd lennék, ha szép volnék. Szolgálója, társa, ihletője, ez lennék, mindene, aki engem szeretne.

A fiatalember zavartan mosolygott.

— Mit csinál a hangverseny után? Eljönne velünk, Gretával és velem vacsorázni? Gretet aztán lefektetjük, én nem vagyok álmos.

Szép kezével megsimította a fiatalember haját, aki ösztönösen hátra moccan egy kissé. Alig-alig, de éppen eléggé. Kékes-lilás láng lobbantotta fel az énekesnő arcát.

— Miért huzódik el tőlem? Azt hiszi, el akarom csábítani? Nevetett, de mintha üvöltött volna. Az önérzetén esett iszonyú sebből felszökött a vér. Felpattant.

— Mint barátnője, művész-társa beszéltem. Ó, ezek az elbizakodott férfiak! Ne hagyj Isten, hogy megkockáztasson az ember egy udvarias szót is! elég, hogy ellenállhatatlanoknak képzeljék magukat! Képes Ön elhinni, hogy Rosario Menendez lealjasodjék s felajánlja magát valakinek, akit nem ismer? Feleljen! Követelem, azonnal feleljen. Nem? Hitványság így bánni valakivel!

Néhány spanyol szót is hozzácsapott, amit a fiatalember nem értett; bizonyára szidalmazta; most ugyanaz volt, aki legelőször.

A nyolctagú zenekar még egyszer megjelent a színpadon; az igazgató, mintha misem történt volna, egy kis fejbólintással kérte az

énekesnőt, hogy ismét megjelenjék a közönség előtt. Efféle kalandja nem egy volt már.

És Rosario Menendez a szépség varázsló asszonya volt, ragyogó, az egyetlen valóság e pillanatban. Hirtelen megtisztulva minden ingerkedő szabadszájúságtól, csak Leonóra volt, s Fideliot szerette, férjét. Szerelme oly erős volt, hűsége oly őszinte, Istenbe vetett hite oly rendíthetetlen, hogy semmiféle gonosz fenyegetéstől nem félt, készen bármilyen áldozatra, is, de nem kételkedett az igazság végső győzelmében.

Hatalma felragyogott az ének szárnyain :

*No, non ho piu timor.
O tu che solo io dobbo amar,
mio sposo, le tue pene
pietoso il ciel fara cessar,
cadran le tue catene.*

Hangja szárnyalásában oly hősi lendület volt, hogy a közönség magán kívül volt elragadtatásában. Megszámlálhatatlan sokszor hívták vissza ; az emberek hálája remegett e kiáltásban, hogy megköszönjék neki : egy pillanatra mindenki jó és nemes lehetett. És mialatt lassan elnéptelenedett a terem, s a széles udvaron át, ki gyalog, ki gépkocsin, eltűnedezett, az ajkakon nem szűnt meg Rosario dicsősége s örökre Beethoven nevéhez kapcsolódott.

Átlátszó, tiszta éjszaka lebegett a paloták és a kertek fölött. A hangversenyterem és a szobácska egyszerre elsötétedtek, megcsúnyultak. A jellegzetes szag, mely az emberek és a felvert por után marad, a falakból, a padokból és a fapadlóból egyszerre kezdett áradni. Az elnök és az igazgató még néhány szót váltottak, aztán a teremőr ásítva a fogashoz cammogott, hogy leakassza nekik a kalapot és felöltöt.

A szép szőke nő a hangverseny végére megérkezett Menendezért, karjaiba esett, megölelte, megcsókolta ; részegen az óriási sikertől, egymás mellett állottak ; a gépkocsit várták és Rosario nem nézett senkire sem. Végre jelentették, hogy a kocsis megérkezett. Rosario és társa hidegen üdvözölték a vendéglátókat s elsiettek.

— Különöseik az ihlet forrásai — mondta az igazgató az elnöknek.

Füsi József fordítása.

CSALÁD.

*Hárman vagyunk: hat szem, hat fül, hat kéz.
Hat szem együtt csak többet lát, ha néz !
Hat fül együtt jobban hallja a neszt
S hat kéz tovább viszi, amibe kezd,
De már a láb, az lassabban halad,
Mert nem hagyhatja el a társakat.*

Zalai Fodor Gyula.